

PRELIMINARNA IZJAVA

Miroljubiv i dinamičan izborni proces uprkos oštroj retorici odražava duboke podele

Priština, Kosovo, 11. februar 2025.

Ovu preliminarnu izjavu Izborne posmatračke misije EU na Kosovu (EU EOM) objavljujemo pre završetka celokupnog izbornog procesa. Ostaju kritično važne faze, što uključuje prebrojavanje glasova, tabelarni prikaz rezultata i odlučivanje po žalbama. Izborna posmatračka misija EU je za sada u poziciji da samo komentariše posmatranje dosadašnjeg toka, a kasnije će objaviti konačni izveštaj, što uključuje i potpunu analizu i preporuke za jačanje budućih izbornih procesa. EU EOM takođe može da daje i dodatne izjave o pitanjima vezanim za izbore ako i kada smatra da je to prikladno.

Rezime

Izbori su bili miroljubivi i kompetitivni, uz učešće svih zajednica, čime je uspešno testiran novi pravni okvir. Kampanja je bila dinamična, iako je oštra retorika odražavala duboke političke podele. Sam izborni dan bio je dobro organizovan zahvaljujući kolegijalnom trudu članova biračkih odbora, koji su prevazišli izazove nastale zbog kasnih odluka CIK-a. Iako je došlo do kašnjenja u tabelarnom prikazu rezultata, celokupan proces pokazao je otpornost i posvećenost demokratskim principima.

Parlamentarni izbori 2025. su prvi koji su održani po Zakonu o opštim izborima, usvojenom 2023. godine, koji je uveo neke novine zarad povećanja poverenja zainteresovanih aktera i poboljšanja transparentnosti izbornog procesa. Pravni okvir postavlja zdravu osnovu za sprovođenje demokratskih izbora. Implementacija novog izbornog pravnog okvira je bacila svetlo na činjenicu da neki aspekti zakona zahtevaju dodatno pojašnjenje kako bi se izbegle mogućnosti za nejasnoće.

Iako izborna administracija generalno uživa poverenje zainteresovanih strana, izražena je zabrinutost po pitanju nepristrasnosti i nezavisnosti Centralne izborne komisije (CIK) od političkog uticaja. Izborni proces je doživljavao pokušaje politizacije ključnih institucija od strane vladajuće stranke, posebno su CIK i Nezavisna komisija za medije bili na meti. CIK se našao upleten u političke sporove i politizovao određene tehničke aspekte izbornog procesa. Pokušaji članova CIK-a koje je nominovao Pokret Samoopredeljenje (*Levizja Vetevendosje* - LVV) da spreče potvrđivanje Srpske liste (SL) i blokiranje isplate javnih sredstava političkim partijama, dodali su priličan pritisak na instituciju.

Konačni birački spisak sadržao je ukupno 2.075.868 birača, uključujući i 104.924 registrovanih za glasanje van Kosova. Dok su sagovornici misije EU za posmatranje izbora izrazili poverenje u inkluzivnost biračkog spiska, i dalje postoji zabrinutost oko njegove tačnosti, prvenstveno zbog nedostataka u matičnim knjigama. CIK je potvrdio 28 političkih subjekata sa 1.279 kandidata. Udeo žena među kandidatima pokazuje samo zanemarljiv porast u odnosu na parlamentarne izbore 2021. godine. Proces potvrđivanja je bio sveobuhvatan, ali je bio okaljvan politički izazvanim neslaganjima sa CIK-om. CIK je imao značajna kašnjenja u određenim aspektima tehničkih i administrativnih priprema i kasno je usvojio nekoliko odluka, uključujući tu i tehnička uputstva i imenovanje izbornih tela najnižih nivoa. To se negativno odrazilo na efikasnost i blagovremenost priprema. Nekoliko stranaka je kritikovalo sastav biračkih odbora zbog nedovoljne reprezentativnosti.

* Ovo određenje je bez predrasude u odnosu na status i u skladu je sa Rezolucijom SB UN 1244/1999 i Mišljenja MSP o proglašenju nezavisnosti Kosova.

Ova preliminarna izjava dostupna je na engleskom, albanskom i srpskom jeziku, ali se samo verzija na engleskom jeziku smatra zvaničnom.

Ono što je pozitivno jeste činjenica da je kampanja bila dinamična, bez većih incidenata. Međutim, negativna retorika, oštri verbalni napadi i zapaljivi jezik izražavanja bili su široko rasprostranjeni tokom kampanje. Kandidatkinje su bile izložene seksističkim verbalnim napadima, imale su manje resursa od svojih muških kolega i dobile su manje medijske pokrivenosti. Nisu vođene značajne debate između vodećih kandidata. Veliki broj slučajeva je podnet Izbornom panelu za žalbe i predstavke, što je rezultiralo velikim novčanim kaznama za kršenje kodeksa ponašanja. Posmatrači iz EU EOM-a i njihovi sagovornici su prijavili zloupotrebe javnih resursa od strane više političkih subjekata, a u nekim slučajevima se to i sankcionisalo.

Kosovske opštine sa većinskim srpskim stanovništvom imale su relativno prigušene kampanje. SL je ostala dominantna u zajednici kosovskih Srba, dobivši podršku predsednika Srbije Aleksandra Vučića i oslanjajući se na srpske medije i male kosovske srpske medijske kuće. Pored toga, prijavljivan je pritisak na birače koji zavise od socijalne pomoći i zapošljavanja u Srbiji. Međutim, učestvovanje šest političkih partija kosovskih Srba je viđeno kao pozitivan korak prema povećanom političkom pluralizmu.

Politički subjekti iz malih nevećinskih zajednica suočili su se sa izazovima u finansiranju kampanja, a nekima je ograničen pristup medijima stvorio neravnopravna „pravila igre“. Umesto toga, nevećinski politički subjekti su većinu svojih predizbornih aktivnosti sprovodili u okviru svojih zajednica.

Internet kampanja je bila vrlo viđena, odražavajući agresivni ton javnih debata i skupova. Sve političke stranke koje su učestvovala na izborima i više od polovine kandidata vodili su kampanju na društvenim mrežama, uglavnom na Fejsbuku i Instagramu. Oštar ton kampanje reflektovao se na društvenim mrežama kroz video snimke predizbornih dešavanja, koji su činili veliki deo sadržaja koje su stranke i kandidati postavljali.

Sloboda izražavanja i sloboda medija garantovani su zakonskim okvirom i generalno se poštuju. Međutim, Nezavisna komisija za medije izgubila je kvorum tri nedelje pre dana izbora, propustivši tako da sankcioniše brojne medijske prekršaje tokom kampanje. Javni emiter RTK1 je obezbedio pravično izveštavanje o glavnim učesnicima u izbornom nadmetanju. Uprkos lošem finansiranju, RTK2, javni emiter sa programom na jeziku nevećinske zajednice, bio je domaćin debata, ali ograničena gledanost ovog kanala i odbijanje SL-a da učestvuje ostavili su drugim strankama kosovskih Srba minimalne mogućnosti za kampanju izvan društvenih mreža. LVV je bojkotovao tri istaknuta privatna medija, navodeći pristrasnost kao razlog.

Misija Evropske unije za posmatranje izbora (EU EOM) prisutna je na Kosovu od 8. januara 2025. godine, na poziv predsednika Kosova. Misiju predvodi glavni posmatrač Natali Loazo (Nathalie Loiseau), članica Evropskog parlamenta iz Francuske. Ukupno, EU EOM je rasporedio 104 posmatrača iz svih 27 država članica EU, kao i iz Kanade, Norveške i Švajcarske širom Kosova da bi ocenili ceo izborni proces u odnosu na međunarodne standarde za demokratske izbore i kosovske zakone. Misiji se pridružila i delegacija Evropskog parlamenta, koju je predvodila evropska poslanica Marta Temido koja u potpunosti podržava ovu izjavu. Na dan izbora, posmatrači su posetili 412 biračkih mesta u svih 38 opština na Kosovu kako bi pratili i posmatrali glasanje i prebrojavanje glasova.

Ova preliminarna izjava se objavljuje pre završetka izbornog procesa. Konačna procena izbora zavisiće, delimično, od sprovođenja preostalih faza izbornog procesa, posebno od prebrojavanja glasova, tabela sa rezultatima, kao i od rešavanja mogućih pritužbi i žalbi nakon izbornog dana. Misija EU za posmatranje izbora ostaje na Kosovu da prati postizborna dešavanja i objaviće konačni izveštaj sa detaljnim preporukama u roku od dva meseca od završetka izbornog procesa. Misija EU za posmatranje izbora je

nezavisna u svojim nalazima i zaključcima i pridržava se Deklaracije o principima za međunarodno posmatranje izbora iz 2005. godine koju su usvojile Ujedinjene nacije.

Preliminarni nalazi

POLITIČKI KONTEKST

Kosovo je organizovalo izbore 2025. nakon završetka punog mandata vlade. Politički pejzaž u poslednje četiri godine oblikovala je vlada *Pokreta Samoopredeljenje* (LVV) sa premijerom Aljbinom Kurtijem, dok su glavne opozicione političke stranke, Demokratski savez Kosova (LDK), Demokratska partija Kosova (PDK) i Alijansa za budućnost Kosova (AAK-NISMA) uspele da održe jaku poziciju u opštinama nakon lokalnih izbora 2021.

Vlada je kritikovana zbog doprinosa polarizaciji političkog pejzaža sa opozicionim strankama kosovskih Albanaca i zbog ometanja procesa normalizacije odnosa sa zajednicom kosovskih Srba, koja je i dalje pod velikim uticajem Srbije. Afirmacija suvereniteta Kosova bila je ključni fokus politike i inicijativa vladajuće stranke. Suverenitet se takođe pojavio kao ključna tema kampanje za LVV, sadržana u njegovom glavnom sloganu „Od ugla do ugla“. Pokušaj LVV da spreči potvrđivanje *Srpske liste* (SL) povezane sa Srbijom praćen je pojačanom retorikom usmerenom na de-legitimizaciju učešća SL na izborima, pri čemu je LVV povezao SL i Beograd sa terorističkim napadom u *Banjskoj* u septembru 2023. Tada je usledila velika operacija kojom su kosovske vlasti 15. januara 2023. godine rasformirale strukture kojima se upravljalo iz Srbije na 24 lokacije u opštinama južno od reke Ibar. Međunarodna zajednica je izrazila žaljenje zbog toga što te akcije ne doprinose procesu normalizacije dijaloga između Prištine i Beograda uz posredovanje EU.

Izborni proces je doživeo i politizaciju ključnih institucija od strane vladajuće stranke, posebno Centralne izborne komisije (CIK) i Nezavisne komisije za medije (NKM). CIK se upleo u političke sporove i politizovao određene tehničke aspekte izbornog procesa. Pokušaj nominovanih članova CIK-a iz LVV-a da spreče potvrđivanje SL i blokiranje isplate javnih sredstava političkim partijama, izvršili su značajan pritisak na CIK.

Učestvovanje šest političkih partija kosovskih Srba na izborima smatra se pozitivnim pomakom koji vodi ka percepciji povećanog političkog pluralizma u zajednici. Međutim, SL je do sada dominirala političkim pejzažom u zajednici kosovskih Srba, a predsednik Srbije Aleksandar Vučić je podržao SL i pozvao kosovske Srbe da u velikom broju glasaju za svoje kandidate.

ZAKONSKI OKVIR I IZBORNI SISTEM

Parlamentarni izbori su prvenstveno regulisani Ustavom iz 2008. (sa izmenama i dopunama 2020.) i Zakonom o opštim izborima (ZOI) usvojenim u julu 2023. godine, kao i podzakonskim aktima, uključujući Uredbe CIK-a koje razrađuju i proširuju odredbe ZOI¹. Zakonski okvir postavlja zdravu osnovu za sprovođenje demokratskih izbora, ali bi dalji koraci mogli još bolje da obezbede punu uključenost, transparentnost i pravnu stabilnost.

Parlamentarni izbori 2025. su prvi koji se održavaju pod okriljem novog ZOI, što se smatra važnom prekretnicom, sa implementacijom nekoliko ranijih preporuka EU EOM za dalje usklađivanje izbornog pravnog okvira sa međunarodnim standardima. To obuhvata unapređenje finansijske

¹ Uključujući ovde i Zakon o finansiranju političkih partija iz 2010. godine (sa poslednjim izmenama i dopunama iz 2022. godine), Zakon o zaštiti i promovisanju prava zajednica i njihovih pripadnika na Kosovu (ZZPPZ), Zakon o jezicima, zakone u vezi sa medijima i relevantne odredbe Krivičnog zakonika i Zakona o opštem upravnom postupku.

autonomije CIK-a, digitalizaciju procesa, uspostavljanje nadzornog organa za finansiranje kampanja, uvođenje odredaba za osiguranje pluraliteta u medijima i detaljne odredbe za potpomognuto glasanje. Dalje, ovaj zakon promovise veću rodnu inkluzivnost nudeći finansijske podsticaje političkim subjektima u čijim poslaničkim redovima ima više od 30 procenata žena. Pored toga, ZOI modifikuje izborni sistem i povećanjem broja preferencijalnih glasova sa pet na deset, a menja i formulu za raspodelu mandata, uvodi odredbe za kampanje putem Interneta i uklanja one koje bi mogle da dovedu do proizvoljnih opozivanja akreditacija za posmatrače. Uprkos ovim poboljšanjima, zakon i dalje ostavlja podzakonskim aktima širok regulatorni opseg, a jedan broj odredaba bi imao koristi od veće jasnoće i usklađivanja sa drugim zakonskim tekstovima, posebno u pogledu regulisanja medija, rodne ravnopravnosti i finansiranja kampanja.

Ukupno 120 poslanika Skupštine bira se za četvorogodišnji mandat u jednoj jedinstvenoj izbornoj jedinici sa otvorenim proporcionalnim sistemom i preferencijalnim glasanjem za do najviše deset kandidata. Stotinu poslaničkih mesta se dodeljuje političkim strankama, koalicijama, građanskim inicijativama i nezavisnim kandidatima, srazmerno broju osvojenih važećih glasova, pod uslovom da pređu cenzus od pet procenata važećih glasova. Dvadeset mesta je zagarantovano za nevećinske zajednice, što uključuje deset za zajednicu kosovskih Srba, tri za kosovske Bošnjake, dva za kosovske Turke i po jedno za zajednice kosovskih Goranaca, kosovskih Roma, kosovskih Aškalija i kosovskih Egipćana, kao i još jedno mesto za jednu zajednicu među poslednje tri navedene sa najvećim brojem osvojenih glasova.

IZBORNA ADMINISTRACIJA

Izborima rukovodi CIK, stalni organ, 38 privremeno osnovanih opštinskih izbornih komisija (OIK) i preko 2.500 biračkih odbora (BO). Zakonodavstvo omogućava smislenu zastupljenost kvalifikovanih političkih subjekata u izbornim telima najnižeg nivoa, ali bez dovoljno jasnih kriterijuma, čime se daje široko diskreciono pravo CIK-a u određivanju formule za imenovanja. Prvobitna raspodela nije u potpunosti ispoštovala zakonski kriterijum da se rezultati poslednjih parlamentarnih izbora odražavaju na opštinskom nivou, i to u korist nekih novih zaposlenih subjekata. Nakon odluke Izbornog panela za žalbe i predstavke (IPŽP), CIK je revidirao raspodelu mesta za biračke odbore i timove za prebrojavanje u 11 opština, prvenstveno među nevećinskim političkim subjektima. Mnogi sagovornici iz različitih političkih partija izrazili su nezadovoljstvo u vezi sa konačnom dodelom mandata. Sporovi oko mesta doprineli su značajnim kašnjenjima u imenovanju i obuci biračkih odbora i timova za prebrojavanje širom Kosova, što je pak bilo dodatno pogoršano poteškoćama nekih političkih subjekata da obezbede dovoljan broj predloženih osoba za biračke odbore.

Tokom izbornog perioda CIK je održvao redovne javne sednice i uglavnom je blagovremeno objavljivao svoje odluke. Međutim, neke sednice su se svele na odluke koje su se donosile samo putem mejla, a informacije o nekoliko pitanja o kojima se raspravljalo bile su ograničene, samo sa kratkim beleškama u zapisnicima, čime je umanjena transparentnost i odgovornost CIK-a. Dalje, neka uputstva i odluke donete su relativno kasno u procesu, što je uticalo na efikasnost i blagovremenost priprema za izbore. Iako izborna administracija generalno uživa poverenje zainteresovanih aktera, misija EU za posmatranje izbora je primetila slučajeve političkog uticaja u procesu donošenja odluka CIK-a, uključujući ovde potvrđivanje izbornih kandidata i odobravanja isplata javnih sredstava političkim partijama, što dovodi u pitanje nezavisnost i nepristrasnost CIK-a.

CIK je imao i značajna kašnjenja u određenim aspektima tehničkih i administrativnih priprema. Poteškoće u procesima nabavki ozbiljno su omele kupovinu tehničke opreme za centre za brojanje, pripremu materijala za edukaciju birača, kao i logističke operacije za distribuciju i preuzimanje

izbornog materijala, uključujući i glasove putem pošte za glasanje van Kosova (OoK). CIK je takođe obavestio EU EOM da su administrativna ograničenja za zapošljavanje privremenog osoblja umanjila sposobnost komisije da obezbedi adekvatan nivo osoblja, posebno za posmatrače kampanje, instruktore i službenike zadužene za unos podataka.

Neki OIK su izrazili nezadovoljstvo komunikacijom CIK-a, navodeći zakasnela i/ili nedovoljna uputstva, što je često dovodilo do zabuna oko određenih procedura. Nekoliko OIK-a je takođe obavestilo EU EOM o nedovoljnoj podršci opštinskih administracija u pogledu kancelarijskog prostora, prevoza i drugih potreba. Uprkos ovim izazovima, posmatrači iz EU EOM su ocenili da su OIK generalno efikasne i transparentne. Kvalitet obuka za biračko osoblje koje je pratila posmatračka misija EU varirao je širom Kosova. Iako je većina sesija bila informativna i interaktivna, s vremena na vreme, ključne teme kao što su nova regulativa za potpomognuto glasanje, uloge članova BO i procedure prebrojavanja nisu bile obrađene na jedinstven način, što je dovelo do njihove nedosledne primene na dan izbora.

Uprkos programu edukacije birača koji je pokrenuo CIK pre zvaničnog raspisivanja izbora, a koji uključuje lične sastanke, audio-vizuelne materijale u medijima i na Internetu, mnogi sagovornici EU EOM smatrali su da su ovi napori nedovoljni i izrazili su sumnju u efikasnost i domet kampanje za edukaciju birača. Prema posmatračima EU EOM-a, učešće OIK-a u obrazovanju birača ostalo je ograničeno uprkos njihovoj novoj zakonskoj odgovornosti u ovom pogledu. Kampanja za edukaciju birača pokrivala je teme kao što su registracija birača, uključujući i glasanje van Kosova, učestvovanje osoba sa invaliditetom, borba protiv rodno zasnovanog diskriminatornog govora, medijska pismenost i procedure na dan izbora. Ono što je pozitivno je i to što je CIK odradio i kampanje za informisanje birača na znakovnom jeziku, u skladu sa zakonom.

REGISTRACIJA BIRAČA

Sistem registracije birača je pasivan i centralizovan, sa konačnim biračkim spiskom svih građana sa pravom glasa koji sastavlja CIK na osnovu podataka iz matičnog registra kojim upravlja Agencija za civilnu registraciju (ACR) i baze podataka Odeljenja za izdavanje identifikacionih dokumenata. CIK je 4. januara verifikovao konačni birački spisak sa ukupno 2.075.868 birača, što je povećanje od 174.888 birača u odnosu na izbore 2021. godine.

Birači izvan Kosova morali su da se unapred registruju za glasanje putem pošte ili lično, što je uvedeno za ove izbore. Za glasanje izvan Kosova (OoK), CIK je registrovao ukupno 104.924 birača: 20.416 birača koji su glasali lično i 84.508 birača koji su se opredelili za glasanje putem pošte. Nakon registracije, zbog malog broja birača na pojedinim lokacijama, kao i zbog logističkih i administrativnih poteškoća, CIK je odlučio da ukine pet planiranih biračkih mesta u inostranstvu i naložio je biračima na koje je ovo uticalo da glasaju putem pošte. Birači sa pravom glasa koji se nisu registrovali za glasanje OoK ostali su na biračkom spisku i mogli su da glasaju na svom redovnom biračkom mestu ili u određenom biračkom centru za uslovno glasanje, uspostavljenom u svakoj opštini.

Većina zainteresovanih aktera smatra da je birački spisak inkluzivan, a svi članovi CIK-a jednoglasno su glasali za potvrdu konačnog biračkog spiska. Međutim, i dalje postoji zabrinutost zbog biračkog spiska koji sadrži preminule birače, prvenstveno zbog administrativnih prepreka u pribavljanju zvaničnih dokaza za njihovo brisanje sa tog spiska, pri čemu se sadašnji sistem prvenstveno oslanja na proglašenje umrlih od strane bliskih rođaka i daje ograničena ovlašćenja javnim institucijama u tom procesu. Iako ZOI predviđa mogućnost da se ospori registracija birača od strane drugog birača tokom perioda javne provere spiska, u praksi su birači imali pristup samo svojim ličnim podacima o registraciji, što ograničava mogućnosti za smislenu kontrolu.

POLITIČKI SUBJEKTI I POTVRĐIVANJE KANDIDATA

Kandidate za poslanike mogu da predlažu političke stranke, koalicije i građanske inicijative ili se mogu kandidovati samostalno. Svi dokumenti dostavljeni uz zahteve za potvrđivanje su overeni od strane Kancelarije za registraciju, potvrđivanje i finansijsku kontrolu političkih subjekata („Kancelarija“) koja je, nakon nekoliko ispravki od strane dva podnosioca, preporučila da svi politički subjekti budu potvrđeni. Sve dostavljene liste kandidata sa više od dva kandidata ispunjavale su zakonski uslov za minimalnu zastupljenost polova od najmanje 30 procenata bilo kog pola na listama kandidata, pri čemu je po jedan kandidat svakog pola bio uključen među svaka tri kandidata.

Inače, inkluzivni proces potvrđivanja izbornih kandidata bio je ukaljan političkim neslaganjem CIK-a oko potvrđivanja kandidata iz SL, koje je preporučila Kancelarija. Iako ZOI dodeljuje odgovornost za potvrđivanje izbornih kandidata Kancelariji, a odluka CIK-a je zamišljena kao administrativni postupak za overu potvrđivanja onih koji su se pridržavali zakonskih zahteva, te je neuspeh CIK-a da usvoji odluku efektivno zaustavio proces. Dana 31. decembra 2024, IPŽP je naložio CIK-u da potvrdi kandidate za SL. CIK je potvrdio ukupno 28 političkih subjekata i njihovih 1.279 kandidata koji predstavljaju 20 političkih partija, pet koalicija, dve građanske inicijative i jednog nezavisnog kandidata.

OKRUŽENJE KAMPANJE

Zvanična 30-dnevna izborna kampanja počela je 11. januara, završivši se u 07:00 na dan izbora. Posmatrači iz EU EOM ocenili su događaje kampanje kojima su prisustvovali kao mirne, bez većih bezbednosnih incidenata. Kandidati su izjavili da su uživali slobodu okupljanja, izražavanja i kretanja tokom kampanje. Glavni politički subjekti kosovskih Albanaca, što uključuje LVV, LDK, PDK, AAK-NISMA i Koaliciju za porodicu, vodili su kampanju širom Kosova, a neki od njih i sporadično na severu. LVV, LDK i PDK organizovali su većinu predizbornih skupova velikih razmera. Aktivnosti od vrata do vrata i mala okupljanja usmerena na određene grupe birača bili su najčešći metod kampanje svih učesnika. Glavne teme kampanje bile su ekonomski razvoj, obrazovanje, članstvo u NATO i EU, reforma pravosuđa i socijalno blagostanje, pri čemu se LVV posebno fokusirao na suverenitet Kosova. Za izborne kandidate kosovske Srbe glavne poruke kampanje bile su bezbednost i zaštita prava Srba na Kosovu.

Iako je izborna kampanja bila dinamična bez prijavljenih ozbiljnih incidenata, bila je i obeležena negativnim i zapaljivim jezikom izražavanja i ostrim verbalnim napadima na protivnike, često od strane LVV, LDK, PDK i AAK-NISMA, na javnim skupovima, debatama i preko Interneta. Izaslanik SAD za specijalne misije Ričard Grenel (Richard Grenell) bio se uključio u kampanju kada je kritikovao premijera Aljbina Kurtija za to što nije pouzdan partner Sjedinjenih Američkih Država. Poruke kampanje Koalicije za porodicu ocrnile su LGBTIK+ zajednicu i promovisale tradicionalne rodne uloge u društvu, ponekad podstičući mržnju. Poslednjih nedelja kampanje, oštra retorika i lični napadi su se intenzivirali, što je dovelo do brojnih žalbi upućenih IPŽP-u u vezi sa jezikom kampanje. Većina stranaka se bavila dinamičnom kampanjom preko Interneta, sa Facebook-om kao primarnom platformom, a zatim sa Instagram-om i TikTok-om. Kampanja na Internetu odražavala je oštar ton skupova i debata, pri čemu su video snimci sa događaja u kampanji činili veliki deo objavljenog sadržaja.

Kampanja u kosovskim opštinama sa većinskim srpskim stanovništvom bila je prigušenija u poređenju sa drugim opštinama. Četiri od šest stranaka kosovskih Srba učestvovala su u tri burne TV debate, gde su verbalni napadi i zapaljiva retorika zasenili suštinske rasprave. Pored toga, manje stranke su se suočile sa izazovima u kampanji zbog ograničenih resursa i novčanih kazni koje je nametnuo IPŽP nakon što je LVV uložio više pritužbi zbog nepropisnog postavljanja materijala za

kampanju. Kampanja SL bila je najistaknutija od stranaka kosovskih Srba, prvenstveno preko srpskih medija i malih medijskih kuća kosovskih Srba, kojima druge političke stranke nisu imale ili su imale veoma ograničen pristup. Sagovornici su često prijavljivali pritisak članova SL na birače koji u velikoj meri zavise od srpske socijalne pomoći ili zaposlenja u institucijama kojima upravlja Srbija u opštinama sa većinskim stanovništvom kosovskih Srba. Dalje, predsednik Srbije Aleksandar Vučić otvoreno je podržao SL i pozvao birače da glasaju za tu stranku. Direktor Kancelarije za Kosovo i Metohiju najavio je 3. februara da će socijalno ugroženim i nezaposlenim licima biti podeljeno 22.000 dinara (170 evra) mesečno, za početak sa 5.000 primalaca od sredine februara.

Posmatrači EU EOM izvestili su da su politički subjekti iz nevećinskih zajednica održavali male skupove i kampanje od vrata do vrata unutar svojih zajednica. Poruke kampanje bile su fokusirane na pitanja kvaliteta života, jezičke barijere u osnovnom obrazovanju za bošnjačku zajednicu, upis romskih devojčica u škole, kao i na politiku vlade prema nevećinskim zajednicama.

Javno finansiranje je dostupno političkim subjektima zastupljenim u parlamentu. Međutim, zbog protivljenja nominovanih članova CIK-a iz LVV isplati sredstava za januar i februar, kandidati su svoje kampanje vodili bez ovih sredstava. Zakon uključuje neobavezujuću odredbu za dodelu dodatnih javnih sredstava za aktivnosti kampanje svim ovlašćenim političkim subjektima. Ova odredba nije sprovedena, stvarajući nejednake „uslove na terenu“ među kandidatima, posebno za male političke subjekte iz nevećinskih zajednica.

Posmatrači EU EOM, kao i sagovornici i na centralnom i opštinskom nivou prijavljivali su zloupotrebu javnih resursa od strane brojnih učesnika. Tokom čitave kampanje, „Kancelarija“ u okviru CIK nije sistematski pratila aktivnosti kampanje u svim opštinama zbog problema sa ljudstvom. Posmatrači su ili regrutovani samo za polovinu perioda kampanje ili uopšte nisu regrutovani, što je dovelo do toga da značajan deo izborne kampanje ostane bez praćenja i nadgledanja.

IZBORNI SPOROVI

Izborni panel za žalbe i predstavke (IPŽP) je stalno i nezavisno telo od 11 članova koje imenuje Sudski savet Kosova koji trenutno radi sa deset sudija u skladu sa Uredbom o podnošenju i odlučivanju po žalbama, revidiranom 2024. IPŽP je glavni forum za odlučivanje o sporovima u vezi sa izborima, uključujući tu i žalbe na odluke CIK-a koje ZOI posebno svojom odredbama daje. U ovom kontekstu, IPŽP je odbacio slučajeve koji su izvan njegove nadležnosti i do sada je uputio 18 slučajeva Nezavisnoj komisiji za medije (NKM) koja je odgovorna za rešavanje žalbi protiv medijskih kuća. Odluke IPŽP-a podležu žalbi pred Vrhovnim sudom (VS) ako se odnose na novčanu kaznu preko 5.000 evra ili utiču na osnovna prava.

Od početka procesa, IPŽP je primio preko 500 slučajeva. LVV je uložio žalbe na odluke CIK-a koje se odnose na osnivanje biračkih centara OoK i one su odbačene. Jedna žalba se odnosila na potvrđivanje političkih subjekata. IPŽP je uvažio Srpskoj Listi (SL) žalbu na obaveštenje CIK-a kojim je odbijeno njeno potvrđivanje, odlučivši u korist žalioaca. Naknadna potvrda za SL je dalje dovela do žalbe, sada od strane LVV-a zbog nepoštovanja redovnog procesa donošenja odluka u CIK-u, ali ona je nakon žalbe bila odbačena od strane Vrhovnog suda (VS) zbog toga što nema pravno stanovište. Četiri žalbe koje se odnose na neisplaćivanje javnih sredstava od strane CIK-a su odbačene zbog nenadležnosti. Ostale žalbe koje su podneli politički subjekti iz nevećinskih zajednica odnosile su se na imenovanje biračkog osoblja i osoblja za brojanje glasačkih listića, gde je IPŽP naložio CIK-u da preispita formulu za zastupljenost koja se primenjuje u skladu sa kriterijumima utvrđenim zakonom.

Oko 400 pritužbi je podneto IPŽP-u zbog kršenja kodeksa ponašanja tokom kampanje što je rezultiralo značajnim kaznama izrečenim političkim subjektima, posebno za ponovljena kršenja, u ukupnom iznosu od oko 640.000 evra². Prekršaji se uglavnom odnose na postavljanje predizbornog materijala na javnim mestima, podsticanje na mržnju i govor mržnje, zloupotrebu javne funkcije i resursa, i korišćenje dece za kampanju. Najviše pritužbi podneo je LVV, zatim PDK i LDK, dok je većina podneta protiv LVV, LDK i PDK. Uprkos obimu predmeta i izazovima u pogledu resursa, IPŽP se do sada smatra da radi na profesionalan način sa dovoljno obrazloženim odlukama, objavljenim na vreme. Zakon pruža jasne rokove i dobro artikulisane korake za obradu izbornih sporova. Ipak, bilo bi od pomoći da je sve ovo iskazano jasnije, posebno u pogledu kriterijuma za određivanje iznosa izrečenih kazni i proširenja prava na žalbu. VS je do sada primio 37 žalbi na odluke IPŽP-a. Od 32 do sada objavljene odluke, 22 su bile odbijene ili odbačene, a deset usvojeno, sa preinačenom odlukom IPŽP-a ili delimično usvojeno, uz smanjenje kazne izrečene u prvom stepenu.

MEDIJI

Ustav i medijski zakoni garantuju slobodu izražavanja i slobodu medija. Medijsko okruženje je dinamično, ali fragmentirano, oblikovano etničkim podelama i institucionalnim izazovima. Kosovski Albanci, kosovski Srbi i druge nevećinske zajednice uglavnom se drže različitih informativnih sfera, razdvojenih jezičkom podelom koju veoma mali broj medija nastoji da premosti.

Nezavisna komisija za medije (NKM), odgovorna za regulisanje i sankcionisanje elektronskih medija, došla je u ćorsokak zbog odsustva kvoruma oko tri nedelje pre dana izbora, ne sankcionišući 100 potencijalnih medijskih prekršaja i ostavljajući medijske kuće u produženoj neizvesnosti usred optužbi za politički uticaj. Javni emiter RTK je ispunio svoje zakonske obaveze i ponudio svim političkim partijama pristup besplatnom i sponzorisanom vremenu podjednako, uprkos izazovima kao što su nefunkcionalni odbor i nedovoljno finansiranje.

Izveštavanje o kampanji u elektronskim medijima bilo je zaprljano međupartijskim blaćenjem koje je odjekivalo internet medijima i kanalima društvenih mreža. LVV je bojkotovao tri istaknuta privatna medija, navodeći uporno negativno izveštavanje o stranki i vladi. Ovo, u kombinaciji sa zakazanim debatama koje su, zbog nedolaska, često uključivale predstavnike samo jedne stranke, ograničilo je mogućnost birača da direktno uporede vodeće kandidate i da donesu informisan izbor. Postojala je neka nezavisna novinarska kontrola politike kandidata, posebno na „*Realnoj debati*“ („*Debat Pernime*“) na TV Dukađini, gde su obećanja iz kampanje bila osporena podacima u realnom vremenu i proverom činjenica. Vladajuća partija je učestvovala samo u sedam od 18 debata na praćenim TV kanalima, a opozicione stranke su dale prednost kritikovanju vlade u odnosu na suštinske, politički vođene diskusije. Nažalost, nije organizovana debata između vodećih kandidata.

ZOI nalaže da svi mediji obezbede fer i pravično izveštavanje o političkim subjektima tokom izborne kampanje. Zakon postavlja ograničenja za plaćeno vreme emitovanja i garantuje minimalnu količinu besplatnog vremena emitovanja za sve kandidate na ovim izborima, ali nisu sve stranke odlučile da to iskoriste³. RTK1 je obezbedio pravično izveštavanje o glavnim političkim subjektima, LVV, PDK, LDK i AAK-NISMA. Privatni TV kanali su se takođe trudili da u celini obezbede uravnoteženo vreme emitovanja priloga o političkim partijama i o kandidatima.

² Politički subjekti kojima je izrečeno najviše kazni: LVV, PDK i LDK, a za njima slede AAK-NISMA, SL i Koalicija za porodicu.

³ Jedinica za monitoring EU EOM (praćenje i nadgledanje) medija nadgledala je pet TV kanala: RTK1, (javna) Dukađini, (privatna), Klan Kosova, (privatna), T7 (privatna) i ATV (privatna) u „udarnom“ vremenu emitovanja, 18:00-24:00 sati.

Zajednica kosovskih Srba se za vesti uglavnom oslanja na elektronske medije iz Srbije. Iako je javni emiter RTK2 dostupan u svih deset opština sa srpskom većinom širom Kosova i bio je domaćin debata, njegova ograničena gledanost ostavlja nevećinske opozicione stranke bez efikasnog javnog TV kanala, ostavljajući minimalan prostor za kampanju, osim društvenih mreža. SL je odbila da učestvuje u bilo kojoj debati koju je organizovao RTK2. Većina internet medija na srpskom jeziku pratila je kampanju, međutim TV Most i Kosovo Online su se skoro u potpunosti fokusirali na aktivnosti SL.

DRUŠTVENE MREŽE

Stopa penetracije interneta na Kosovu procenjuje se na preko 95 procenata i oko polovine stanovništva je prisutno na platformama društvenih mreža. „Facebook“ i „Instagram“ su najpopularnije platforme, sa po preko 700.000 korisnika. „TikTok“ je na trećem mestu, sa sve većim brojem korisnika, koji trenutno premašuje 500.000. Društvene mreže ostaju neregulisane, a platforme funkcionišu prvenstveno u skladu sa sopstvenim politikama i mehanizmima za regulaciju. Međutim, sadržaji kao što su govor mržnje ili podsticanje na nasilje potpadaju pod Krivični zakonik i Zakon o zaštiti od diskriminacije, kao i Kodeks ponašanja političkih subjekata.

Sve političke stranke koje su učestvovala na izborima i više od polovine kandidata bili su prisutni i vodili su kampanje na društvenim mrežama različitim intenzitetom, uglavnom na Facebook-u i Instagram-u. Društvene mreže su generalno bile odraz tzv. „offline“ kampanja stranaka, sa tek malo sadržaja koji su bili izrađivani posebno za ove medije. Prva polovina kampanje je bila relativno mirna, sa velikom većinom sadržaja koje su postavljale političke stranke i kandidati, a sastojala se od slika i video snimaka sa događaja u kampanjama, a to je nešto od grube retorike kandidata. Kada su oko sredine kampanje političke stranke počele da objavljuju svoje programe, aktivnosti na društvenim mrežama su se ubrzale.

Političke stranke, mnogi kandidati i nekoliko pristalica i medijskih stranica su uveliko koristili Facebook i Instagram oglase. Preko 250.000 evra potrošeno je na promovisanje više od 7.000 oglasa u vezi sa izborima na Facebook-u i Instagram-u, uključujući oglase trećih strana sa negativnom konotacijom. Od početka januara, RT Balkan i Sputnik Srbija, koje podržava Rusija, objavili su oko 60 članaka o izborima, u nekima sa narativima u kojima se navode manipulacije protiv srpske zajednice. Domet na društvenim mrežama ove dve kuće ograničen je činjenicom da su prisutni samo na mreži „X“ gde njihove objave retko dosežu više od 2.000 korisnika.

UČESTVOVANJE ŽENA

Kosovski zakoni koji regulišu političko predstavljanje žena imaju potrebu za daljim usaglašavanjem. Rodna ravnopravnost je sadržana u Ustavu, Zakonu o ravnopravnosti polova (2023) i Zakonu o rodnoj ravnopravnosti (2015). ZOI zahteva da partijske liste za parlamentarne izbore obuhvataju najmanje 30 procenata manje zastupljenog pola, dok Zakon o rodnoj ravnopravnosti utvrđuje rodnu kvotu od 50 procenata u svim izabranim institucijama. U nedavnoj presudi Ustavnog suda navedeno je da je član 28 ZRP o rodnim kvotama ostao u skladu sa Ustavom, postavljajući svoju kvotu kao minimalni prag. Za izbore 2025. godine kandidovale su se 443 žene, što čini 34,64 procenta od 1.279 sertifikovanih kandidata. Iako je ovo u skladu sa rodnom kvotom od 30 procenata, predstavlja samo zanemarljivo povećanje u odnosu na prethodne parlamentarne izbore. CIK ne objavljuje rodno razvrstane podatke o registraciji birača i kandidata.

Iako su žene kandidatkinje iz glavnih političkih stranaka ponekad bile glavno lice kampanje, muškarci su prednjačili na mitinzima, predstavljajući značajnu većinu učesnika i govornika. Samo 28 procenata učesnika 75 posmatranih skupova bile su žene. Politički diskurs, posebno na

platformama društvenih mreža, često je bio neprijateljski raspoložen prema kandidatkinjama koje su kritikovane zbog svog izgleda ili bračnog statusa. Žene kandidati su imale manje resursa od svojih muških kolega, manje medijske pokrivenosti i pojavljivale su se u manjem broju televizijskih debata. Prema monitoringu EU EOM-a, žene su bile akterke 15 posto udarnog vremena na pet TV kanala od 11. januara do 8. februara.

ZOI takođe pruža finansijski podsticaj za povećanje zastupljenosti žena izdvajanjem dodatnog jednog procenta javnih sredstava koji će biti dodeljeni političkom subjektu za svaki mandat koji žene dobiju preko kvote. Iako ZOI sadrži odredbe koje podstiču učešće žena u izbornoj administraciji, one nisu obavezne. Samo dve od 11 članova CIK-a su žene. Žene su takođe činile 23 procenta članova OIK, uključujući 16 procenata predsedavajućih, dok je misija EU za posmatranje izbora primetila da su 28,3 procenata članova biračkih odbora na posećenim biračkim mestima bile žene.

UČESTVOVANJE NEVEĆINSKIH ZAJEDNICA

Ustav definiše Kosovo kao multietničko društvo koje stavlja značajan naglasak na prava nevećinskih zajednica, posebno garantovanjem 20 mesta u Skupštini. Pozitivno, 20 od 28 overenih lista predstavljaju nevećinske zajednice i četiri pripadnika nevećinskih zajednica u odlazećoj Vladi. Osim kosovskih Srba, sagovornici iz nevećinskih političkih subjekata su naveli da su mogli da vode svoje kampanje bez mešanja vlasti. Isto tako, nisu zabeležili nijedan slučaj uznemiravanja ili diskriminatornog govora preko interneta usmerenog na njihove zajednice. Iako su izvestili o dobrim odnosima sa CIK-om i OIK-om, nekoliko stranaka je bilo kritično prema sastavu biračkih odbora, koji su smatrali nedovoljno reprezentativnim. Kampanja CIK-a za podizanje svesti o procedurama glasanja na turskom, bošnjačkom i romskom jeziku takođe je objavljena sa zakašnjenjem. Za razliku od ranijih praksi, dizajn glasačkog listića uključio je albanski i srpski jezik u zaglavlju dok je izostavljen turski jezik.

POSMATRANJE IZBORA

Dok izborna zakonodavstvo predviđa praćenje i posmatranje čitavog izbornog procesa, CIK je ipak razgraničio period registracije akreditacije na poslednji mesec pre izbora, što je dovelo do neusklađenosti rokova za mnoge važne faze izbornog procesa. Pozitivno u ovome je to što je zvanična akreditacija *de facto* bila potrebna izornoj administraciji samo za pristup izbornim prostorijama na dan izbora, a posmatrači nisu prijavili nikakve poteškoće u njihovom radu. U inkluzivnom procesu, CIK je akreditovao 22 domaće organizacije, uključujući Instituciju ombudsmana, sa ukupno 1.193 posmatrača, kao i oko 18.600 partijskih posmatrača. Najveće posmatračke napore civilnog društva predvodila je posmatračka koalicija Demokratija na delu, koja je rasporedila dugoročne posmatračke da nadgledaju izbornu kampanju i predizborno okruženje.

GLASANJE I PREBROJAVANJE

Izborni dan je bio miran i glasanje je uglavnom proteklo glatko, iako su posmatrači i mediji izveštavali i o izolovanim incidentima u biračkim centrima i oko njih. Dok je glasanje generalno pozitivno ocenjeno, uz neke proceduralne greške, poteškoće sa sprovođenjem procedura postale su očiglednije tokom faze prebrojavanja. Posmatrači koji su tu bili u ime svojih partija bili su prisutni na 97 procenata posmatranih biračkih mesta, dok su posmatrači iz redova građana prijavljeni na 23 procenta mesta. Žene su činile 28 procenata osoblja biračkih tela, što uključuje i 23 procenta žena na poziciji predsedavajuće. Ujutru na dan izbora CIK je objavio svoju odluku, usvojenu 8. februara, da dozvoli korišćenje ličnih dokumenata kojima je istekao rok za identifikaciju birača.

Otvaranje birališta je pozitivno ocenjeno na 40 od 43 biračka mesta koja su nadgledali posmatrači iz EU. Većina posmatranih biračkih mesta otvorena je na vreme, uz samo nekoliko manjih kašnjenja

kraćih od 30 minuta zbog neorganizovanosti ili nedovoljnog razumevanja procedura od strane članova BO. Iako su procedure uglavnom poštovane, primećeni su neki proceduralni propusti, čime su izostavljene važne mere za zaštitu integriteta, kao što je snimanje osetljivih izbornih materijala. Centri za uslovno glasanje prijavili su poteškoće sa pristupom platformi za registraciju preko interneta, što je rezultiralo kasnim otvaranjem i produženim vremenom čekanja birača.

Posmatrači su ocenili proces glasanja kao dobro organizovan i transparentan na 97 procenata od 412 posećenih biračkih mesta. Procedure glasanja su generalno poštovane, iako su nedostaci u obuci biračkog osoblja izneli na videlo niz proceduralnih grešaka. Kao dodatna mera bezbednosti, korišćeno je neizbrisivo mastilo za obeležavanje birača kako bi se sprečilo višestruko glasanje. Međutim, posmatrači EU su primetili da prsti birača nisu stalno proveravani da li ima tragova mastila u 15 procenata posmatranja. Dalje, posmatrači EU su izvestili da je bilo moguće da se oznaka od mastila na prstima ipak mogla ukloniti. Zbog zakasnelih uputstava o korišćenju dokumenata kojima je istekao rok, nekim biračima u pojedinim slučajevima nije bilo dozvoljeno da glasaju.

Tajnost glasanja bila je ugrožena na 5 procenata posmatranih biračkih mesta zbog rasporeda biračkih mesta, pozicija biračkih kabina i ljudi koji su stajali preblizu kabina, a na 17 procenata posmatranih biračkih mesta zbog pozicije kamera. Posmatrači iz EU su prijavili i slučajeve grupnog glasanja na 4 procenta posmatranih biračkih mesta. Na 11 odsto biračkih mesta bio je prijavljen manjak ili nestanak materijala, odnosno obrazaca za žalbe, a dešavalo se i da ne bude dovoljno glasačkih listića za uslovno glasanje ili liste kandidata. Plakati sa uputstvima za glasanje nisu bili istaknuti na 19 procenata biračkih mesta. Osim toga, informacije su bile dostupne uglavnom na albanskom jeziku.

Nove procedure za potpomognuto glasanje nisu bile dosledno primenjivane na 64 procenata posmatranih biračkih mesta, pri čemu su birački odbori često dozvoljavali biračima da im se pruži pomoć bez potrebne dokumentacije ili su propustili da zabeleže razlog zašto je biraču bila potrebna pomoć. Oko 38 procenata biračkih centara nije omogućilo nezavisan pristup osobama sa smanjenom pokretljivošću, a 17 procenata biračkih mesta nije imalo obezbeđen pristup za ove glasače. Biračke jedinice na 45 procenta posmatranih biračkih mesta nisu primile ili nisu bile upoznate sa prisustvom taktilnih vodiča za glasačke listiće za glasače sa oštećenim vidom.

Posmatrači iz misije EU su negativno ocenili proces zatvaranja i prebrojavanja na 8 od 42 posmatrana biračka mesta zbog proceduralnih grešaka, iako je postupak uglavnom ocenjen kao transparentan. Propisane provere integriteta, kao što su prebrojavanje i pakovanje neiskorišćenih i drugih osetljivih materijala, nisu pravilno obavljene u skoro dve trećine od posmatranih slučajeva pre početka brojanja. Postupci brojanja nisu obavljani po propisanom redosledu u više od četvrtine slučajeva ili su bili obavljani istovremeno, što je negativno uticalo na transparentnost. Prilikom prebrojavanja, u četiri slučaja validnost glasačkih listića nije bila utvrđena na dosledan način ili u skladu sa utvrđenim pravilima, a takvo određenje su u šest slučajeva osporili pojedini članovi BO. Posmatrači iz EU su na osnovu osam tačaka izvestili da su birački odbori imali poteškoće u popunjavanju formulara za rezultate što bio rezultat nedovoljnog razumevanja procedura ili što ih nisu pravilno poštovali. Na sedam biračkih mesta biračke jedinice nisu javno izložile kopije obrazaca sa rezultatima u skladu sa zakonom.

U izbornoj noći, IT sistemi CIK-a bili su nedostupni na jedan duži period, što je uticalo na objavljivanje preliminarnih rezultata i unos izbornog materijala u opštinske centre za prebrojavanje. Da bi prevazišli ove poteškoće, OIK i CIK su pribegli prvo ručnoj obradi podataka. Posmatrači EU su ovu fazu ocenili kao transparentnu i efikasnu uprkos tehničkim poteškoćama i izazovima.

Prebrojavanje preferencijalnih glasova, prvobitno zakazano za jutro 10. februara, odloženo je zbog stalnih tehničkih problema i izveštaja o nedostatku kritično važne opreme i softvera. Još jedna važna faza procesa koja obuhvata prebrojavanje listića iz glasanja van Kosova i uslovnih glasačkih listića, kao i glasačkih listića ubačenih pomoću mobilnih glasačkih kutija, u momentu pisanja ove izjave tek treba da počne.

Elektronska verzija ove preliminarne izjave dostupna je na Internet stranici EOMS: eeas.europa.eu/eom-kosovo-2025. Za dalje informacije molimo kontaktirajte: Emiliju Hinkkanen, službenicu EU EOM za odnose sa medijima, tel.: +383(0)45 536 911, e-mail: emilia.hinkkanen@eueomkosovo2025.eu.

European Union Election Observation Mission
Swiss Diamond Hotel, Bulevar Majke Tereze bb - 10000 Priština, Kosovo
